

Józef Paweł DARSKI, *Gramatyka niemiecka z uwagami konfrontatywnymi*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 2012, ss. 526. ISBN: 978-83-232-2433-4.

Polski rynek książki został niedawno wzbogacony nową publikacją poznańskiego językoznawcy Józefa Pawła Darskiego pt. *Gramatyka niemiecka z uwagami konfrontatywnymi*, wydaną przez Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu. Przydawka *nowa* odnosi się przy tym nie tylko do roku wydania książki, ale przede wszystkim do istoty i sposobu prezentacji tytułowego zagadnienia, czyli gramatyki niemieckiej. Opiera się ona bowiem na autorskiej teorii analizy językowej, uwzględniającej *ogólnoludzkie cechy języka* oraz *zasadę empirii* L. Hjemslewa, które czynią z niej, po pierwsze, opis naukowy, po drugie zaś stanowią podstawę do konfrontacji z gramatykami innych języków. Oprócz podstawowego novum, polegającego na sformułowaniu definicji kategorii gramatycznych oraz reguł funkcjonowania języka niemieckiego, publikacja J.P. Darskiego zawiera opis konfrontatywny niemiecko-polski, który stanowi cenne dopełnienie owej innowacji, zwłaszcza że Autor dokonuje porównania systemów językowych, bazując na nowatorskiej analizie. Gramatyka napisana jest w języku polskim, na który także zostały przetłumaczone przytoczone przykłady niemieckie. Dzięki takim zabiegom podręcznik zyskał na wartości i stał się dostępny również dla neofilologów nieznających języka niemieckiego, a zainteresowanych na przykład samym modelem opisu gramatycznego. Publikacja jest ponadto pierwszą gramatyką języka niemieckiego dostosowaną do nowych zasad ortografii niemieckiej, obowiązujących od 2006 r..

Na szczególną uwagę, w porównaniu z innymi gramatykami języka niemieckiego, zasługuje pełny, wyczerpujący opis kategorii gramatycznych w płaszczyźnie fonetyczno-prozodycznej, morfologicznej i składniowej. Książka składa się z dwunastu rozdziałów. W pierwszym rozdziale Autor definiuje pojęcie gramatyki oraz przedstawia przegląd i ocenę gramatyk niemieckich wraz z tradycyjnym paradygmatem, odwołującym się do intuicji badacza, różnorodności kryteriów definiowania oraz klasyfikacji kategorii gramatycznych. Po jego lekturze nasuwa się wniosek, że dotychczasowe opisy gramatyczne nie spełniają wymogów naukowości i przydatności dydaktycznej.

W obszernym rozdziale drugim J.P. Darski omawia problematykę *ogólnoludzkich cech językowych*, takich jak funkcja komunikacyjna języka (rola mówcy i słuchacza), forma

komunikowania się (tekst jako jednostka językowa zbudowana z innych jednostek podrzędnych), forma dźwiękowa (oparta na wdechu i wydechu mówcy), forma pytania. Stanowią one dla Autora podstawę jego nowatorskiej analizy, m.in. wyodrębnienia *jednostek strony dźwiękowej języka* i *jednostek strony znaczeniowej języka*.

Jednostki strony dźwiękowej uzyskano poprzez rozgraniczenie głosów interlokutorów, na podstawie przerw wynikających z wdechu i wydechu jednego mówcy oraz z przerw intonacyjnych, także podczas śpiewu (skandowania) oraz przeciągania/wzdłużania głosek. Autor opisuje takie jednostki, jak *sekwencje wypowiedzi*, *wypowiedź*, *sekwencja jednego mówcy*, *sylaba*, *głoska*. Następnie przedstawia budowę aparatu mowy i podaje funkcje poszczególnych artykulatorów, dokonuje klasyfikacji głosek w języku niemieckim, ilustrując korelację poszczególnych segmentów fonicznych z ich reprezentacjami graficznymi. Porównuje artykulację głosek niemieckich i polskich, wykazując podobieństwa i różnice, poparte przykładami i zakończone sformułowaniem reguł o wysokiej wartości dydaktycznej. Kończąc bardzo szczegółową, obszerną i adekwatną pod względem dydaktycznym charakterystykę tychże jednostek, Autor prezentuje zestawienie głównych błędów popełnianych w wymowie niemieckiej przez Polaków, a powstających na skutek negatywnej interferencji fonetyczno-grafemicznej. Zwraca również uwagę, popierając to adekwatnymi przykładami, na heterogeniczność niemieckiej wymowy i wynikające z tego faktu różnicowanie fonostylistyczne.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że w swoim opisie zagadnień fonetycznych Autor posługuje się najnowszym słownikiem wymowy niemieckiej *Deutsches Aussprachewörterbuch* (De Gruyter 2009), którego autorami są E.-M. Krech, E. Stock, U. Hirschfeld i L.Ch. Anders, co oznacza uwzględnienie aktualnego stanu badań ortoepicznych wraz z modyfikacjami zapisu IPA.

W dalszej części tego rozdziału wprowadzone są *jednostki językowe ze znaczeniem*, tj. głównie *wypowiedź minimalna*, *potencjalna wypowiedź minimalna*, *wypowiedź minimalna prosta* i *kompleksowa*, *słowoformy prymarne*, *sekundarne* i *tercjarne* oraz ich klasyfikacja na *słowoformy proste* i *złożone*. Wyodrębnienie jednostek ze znaczeniem odbywa się za pomocą pytań i odpowiedzi jako metody ustanowionej w oparciu o ogólnoludzkie cechy językowe. Bazuje ona w gruncie rzeczy na badaniu znaczenia, tj. ocenie poprawności wypowiedzi i ocenie zmiany jej znaczenia. Słowoformy stanowią metodologiczne rozwiązanie problemu granic wyrazu, przydatne zwłaszcza w konfrontacji z innym językiem. Podrozdziały książki poświęcone jednostkom strony znaczeniowej języka wymagają uważnej lektury, ponieważ Autor przedstawia w tej kwestii zupełnie nowatorskie podejście¹ i posługuje się nową terminologią. Tym właśnie modelem Autor posługuje się również w eksplikacji kolejnych zagadnień.

---

¹ Przedstawione wcześniej przez prof. J.P. Darskiego po niemiecku w *Linguistisches Analysemodell. Definitionen grundlegender grammatischer Begriffe* (Poznań 1987) oraz w nowym i uzupełnionym wydaniu *Linguistisches Analysemodell. Definitionen grundlegender grammatischer Begriffe* (2. völlig neu bearbeitete und ergänzte Auflage, Poznań 2004).

W rozdziale trzecim J.P. Darski prezentuje fundamentalny dział gramatyki, a mianowicie podział na części mowy. Stosowana przy tym terminologia jest w większości wypadków odmienna od tradycyjnej, zwłaszcza w warstwie znaczeniowej. Określenia części mowy w tej gramatyce są numerowane i mają dodatkowo nazwy, mnemotechniczne, pochodzące po części z tradycyjnej wiedzy gramatycznej. Poszczególne części mowy zdefiniowane są prymarnie na bazie wyodrębnionych we wcześniejszym rozdziale jednostek strony znaczeniowej języka oraz wtórnie za pomocą metod gramatyki strukturalnej, tj. próby/testu eliminacji, zastępowania oraz transformacji. W stosunku do sposobu traktowania części mowy gramatyki tradycyjnej nie spotkamy tu składniowo-semantycznej analizy danej części mowy, np. partykuły. Autor definiuje partykułę jako słowoformę tercjarną, która jest fakultatywna pod względem obecności w wypowiedzi i nie stanowi odpowiedzi na żadne pytanie (s. 147). Taka definicja oznacza, że zarówno partykuły afektujące (*Modalpartikeln*), jak i sytuujące/ograniczenia (*Gradpartikeln*) oraz partykuła negująca (*Negationspartikel*) nie podlegają rozróżnieniu w tym modelu opisu. Z dydaktycznego punktu widzenia takie podejście stanowi znaczne uproszczenie, z drugiej jednak strony dalsza klasyfikacja partykuł wydaje się niezbędna do precyzyjnego opisu np. funkcji pragmatycznych ich poszczególnych podklas. W gramatyce nie mamy szczegółowej klasyfikacji semantycznej danej części mowy, np. przysłówka.

Zaprezentowana klasyfikacja słowoform zawiera wiele ciekawych, przydatnych rozwiązań, np. rzeczowniki lub frazy rzeczownikowe (tradycyjnej gramatyki) nazwane zostały *modyfikatorami potencjalnego finitum* (s. 142), gdy występują w zwrotach językowych (np. w tzw. *Funktionsverbgefüge*). *Zaimek zwrotny obligatoryjny* oznacza część mowy, która jest niezbywalnym elementem czasownika w odróżnieniu od zaimka zwrotnego w funkcji dopełnienia, będącego tu *słowoformą deiktyczną* (s. 144 i 149-150). W gramatykach języka niemieckiego spotykamy rozbieżności w interpretacji przymiotnika. W gramatyce J.P. Darskiego ta część mowy obejmuje zarówno przymiotniki w ścisłym słowa znaczeniu, jak również imiesłowy, liczebniki, a więc części mowy „stojące przed rzeczownikami i zawężające ich znaczenie” (s. 160-161).

W rozdziałach od czwartego do ósmego zawarta jest morfologiczna charakterystyka poszczególnych części mowy, tj. czasownika, rzeczownika, słowoform funkcyjnych i przymiotnika.

Opis czasownika skupia się głównie na jego koniugacji. Zawiera wiele interesujących, niespotykanych powszechnie reguł, ich wyjaśnień lub uzupełnień. Przykładem zwięzłej i klarownej reguły (w stosunku do innych gramatyk, np. *Duden Grammatik*, 6. neu bearb. Auflage, 1998) jest reguła odnośnie do tworzenia form trybu rozkazującego, mówiąca, że w 2. os. liczby pojedynczej *-e* jest dołączane fakultatywnie, gdy temat czasownika w 2 os. nie kończy się na *-e* i gdy nie występuje wymiana samogłoski tematu fleksyjnego. Wyjątek stanowi czasownik *sehen* (*siehe!* – s. 192-193).

Za wykładniki kategorii gramatycznych Autor uznaje tematy fleksyjne, a nie końcówki. Dlatego też opis koniugacji jest odmienny od tradycyjnego i przy tym – co trzeba przyznać – prostszy. Na przykład w trybie oznajmującym i przypuszczającym wykładniki

syntaktyczne okazują się być takie same, gdy za punkt wyjścia obierze się tzw. *temat fleksyjny*.

J.P. Darski odnosi się do sprzeczności występujących w słownikach języka niemieckiego i gramatykach w zakresie form czasownika, np. imiesłowu czasu przeszłego, podając regułę tworzenia tych form, która podważa rozbieżności form podawanych w innych źródłach (s. 219-220). Podobnie jest w przypadku czasowników z przedrostkiem *miss-* (s. 220). Takie fragmenty opisu stanowią bez wątpienia uaktualnienie i poszerzenie wiedzy gramatycznej.

Nowa terminologia w odniesieniu do nazw czasów wskazuje równocześnie na funkcję danej formy czasownika, np. *Futur* jako *czas modalny* albo *Perfekt* jako *czas przeszły dialogowy* (s. 175).

Autor prezentuje nowatorski sposób tworzenia złożonych form czasownika, wychodząc od podziału bezokoliczników. Nowe reguły ilustrujące formy czasownika opierają się na finitum czasownika *werden*, *sein* lub *haben* (w określonym trybie) oraz danym bezokoliczniku.

W rozdziale dotyczącym rzeczownika na uwagę zasługuje opracowanie zasad deklinacji według wykładników liczby pojedynczej i liczby mnogiej.

W przypadku części mowy zwanej przez Autora *słowoformami funkcyjnymi* mamy do czynienia z rodzajnikami, zaimkami przymiotnymi (w gramatyce G. Helbig i J. Buscha na określenie tej części mowy stosowany jest termin *Artikelwörter*) oraz z przyimkami i rodzajnikami przyimkowymi w formie ściągnięcia przyimka z rodzajnikiem. Autor charakteryzuje poszczególne subklasy słowoform funkcyjnych. Koncentruje się przede wszystkim na podaniu reguł użycia poszczególnych rodzajników, tj. określonego, nieokreślonego, zerowego i przyimkowego. Nie wdaje się natomiast w szczegółową dysputę na temat funkcji semantycznej tych rodzajników.

W przypadku charakterystyki przyimka należy zauważyć opis alternatywnej rekcji oraz postpozycji, które z perspektywy dydaktycznej stanowią zagadnienie problematyczne. Zostało ono dobrze zezemplifikowane.

W rozdziale ósmym znajdujemy opis przymiotnika (według terminologii J.P. Darskiego), zarówno jego budowy morfologicznej, pozycji, jak i deklinacji (stopniowanie było tematem rozdziału wcześniejszego). Szczególnie ważne jest sformułowanie reguł dotyczących deklinacji przymiotnika w oparciu o rozróżnienie między *determinującymi* i *niedeterminującymi wykładnikami* przymiotnika. Polegają one w gruncie rzeczy na rozpoznaniu przypadku i rodzaju rzeczownika, przy czym wykładnik określający/ determinujący te kategorie przy przymiotniku staje się wtedy zbędny i odwrotnie. Reguły te w radykalny sposób upraszczają proces dydaktyczny deklinacji przymiotnika.

Nie mniej interesujące jest opracowanie tematu *człony wypowiedzi*. Intencją Autora jest uniknięcie nieprecyzyjnych, intuicyjnie motywowanych definicji zdania i części zdania. Wyodrębnienie członów wypowiedzi w gramatyce autorstwa J.P. Darskiego opiera się na próbie zastępowania pewnych *potencjalnych wypowiedzi minimalnych* (*paradygmatycznych wypowiedzi klas 2-5*) przez *pytania prymarne* (np. *trzynasty człon wypowiedzi*)

człon was – przez pytanie *was?*) lub przez *odnośniki* (np. *Bring mir bitte, die heutige Zeitung!* – *Bring sie mir bitte!*) (s. 337-338). Ich klasyfikacja przebiega zgodnie z klasyfikacją części mowy, tzn. odwołania do morfologicznej reprezentacji poszczególnych słowoform, tj. części mowy, np. „Słowoforma reprezentowana morfologicznie przez dziesiątą część mowy (słowoformę modalną) to piąty człon wypowiedzi” (*człon modalny*; s. 342). Z opisu wynika, że Autor posługuje się również próbą eliminacji (np. *fakultatywny celownik vs. dopełnienie w celowniku*; s. 350-351). Człony wypowiedzi, podobnie jak części mowy, są numerowane i opatrzone dodatkowo nazwami, które pod względem formalnym, ale już nie merytorycznym, pokrywają się częściowo z terminologią tradycyjną (np. *formalny podmiot* to *es* lub *man*; s. 344). Klasyfikacją objęte są wszystkie słowoformy, czyli nawet te, które w gramatyce tradycyjnej nie mają statusu części zdania, np. *szósty człon wypowiedzi (człon partykuły)*. Gramatyka nie zawiera opisu wyodrębnienia wszystkich członów wypowiedzi, w związku z tym w niektórych przypadkach rodzą się pytania o szczegóły tej procedury, np. o człon partykuły lub człon spójnikowy, o który nie można zapytać pytaniem prymarnym ani zastąpić go odnośnikiem.

Opis płaszczyzny prozodycznej w gramatyce J.P. Darskiego (rozdział 10) stanowi godne uwagi, pożyteczne uzupełnienie opisów gramatycznych. Prozodia bywa bowiem traktowana w gramatykach po macoszemu. Tutaj przedstawiono szczegółowe reguły akcentuacji słowoform z uwzględnieniem różnego typu prefiksów, form homofonicznych, słowoform obcych, złożonych oraz skrótowców. Istotny jest również opis akcentuacji słowoform w wypowiedzi oraz intonacji wypowiedzi. Niektóre reguły są elementem specjalistycznych publikacji, trudno natomiast znaleźć je w innych gramatykach, np. reguła dotycząca prefiksu *miss-*, która mówi, że „*miss-* jest nieakcentowane, jeżeli występuje bezpośrednio przed tematem czasownika” (s. 378) w odróżnieniu od pozycji przed innym prefiksem. Przydatna jest egzemplifikacja akcentuacji wyrazów obcego pochodzenia, które w języku polskim mają podobne brzmienie. Wskazano na różnice w akcentuacji skrótowców w obu językach, jak również rytmu w wypowiedzi. Scharakteryzowano niezgodności dotyczące siły wydechu i ustawienia ruchomych artykulatorów, skutkujące zróżnicowaniem realizacji mowy w języku niemieckim i polskim.

Treścią kolejnego rozdziału jest przede wszystkim użycie czasów gramatycznych, trybu przypuszczającego, strony biernej oraz problematyka walencji. Na podstawie swojego podziału czasów, który odwołuje się bezpośrednio do użycia określonych form czasowych w określonych wypowiedziach, opracowano reguły użycia trybu przypuszczającego. Taka koncepcja ma szczególne znaczenie, gdyż zinterioryzowanie tego zagadnienia przez uczących się języka niemieckiego Polaków przysparza sporo kłopotów. W równie innowacyjny, a zarazem praktyczny sposób przedstawiona jest różnica między stroną bierną a stroną czynną w odniesieniu do pragmatycznych reguł (na przykład czynność świadoma vs. nieświadoma; s. 433), a nie tylko semantycznej opozycji między tymi stronami.

Podjęcie do problematyki walencji w gramatyce J.P. Darskiego eliminuje nieostrość tego pojęcia i określenia wartościowości czasownika, zwłaszcza w zakresie odgraniczenia

członów fakultatywnych od luźnych. Autor wyróżnia jedynie człony obligatoryjne i fakultatywne w konkretnej wypowiedzi. Stwierdzenie obligatoryjności członu jest uwarunkowane poprawnością wypowiedzi (próba eliminacji) oraz jej znaczeniem, jeśli chodzi o określenia czasowe niezbędne do zbudowania określonego wariantu czasu gramatycznego (vide s. 440). Pozostałe człony w wypowiedzi pełnej, tj. poza członami obligatoryjnymi, to człony fakultatywne.

Ukoronowaniem omawianej gramatyki jest ostatni, dwunasty rozdział, poświęcony opisowi szyku członów w wypowiedzi pojedynczej i złożonej. Pieczętowanie omówiono zagadnienie szyku, począwszy od wyodrębnienia w wypowiedzi *przedpola*, *postpola*, *pola centralnego* i *końcowego* oraz określenia pozycji członów w tych polach. Badaniem objęto zarówno szyk neutralny, jak i wyróżniony. Interesujące i przydatne dydaktycznie są wskazania na odmienny niż w języku niemieckim szyk członów w języku polskim.

Rozdział dwunasty wypełnia lukę tematyczną w gramatyce języka niemieckiego. Wartość tego opisu jest nie do przecenienia na tle dotychczasowych opracowań tego bloku tematycznego w innych gramatykach.

Reasumując można śmiało stwierdzić, że publikacja *Gramatyka niemiecka z uwagami konfrontatywnymi* J.P. Darskiego nie tylko przedstawia aktualną deskrypcję niemieckiego systemu językowego, lecz także pionierskie podejście do wielu zagadnień dzięki innowacyjnemu autorskiemu modelowi analizy językowej. Uzupełnienie publikacji o opis segmentów fonetycznych, omówienie ich artykulacji, eksplikacje dotyczące cech prozodycznych oraz szyku (rozdziały drugi, dziesiąty, dwunasty) stanowią z pewnością wzbogacenie i uaktualnienie niejednej dotychczasowej gramatyki. Rozdziały drugi, trzeci i dziesiąty zawierają kwestie kontrowersyjne i metodologicznie trudniejsze – można dyskutować z objaśnieniem modelu analizy i opartą na nim klasyfikacją, natomiast rozdziały traktujące o poszczególnych częściach mowy oraz kategoriach z nimi związanych (rozdziały czwarty, piąty, szósty, siódmy, ósmy i jedenasty) należy ocenić również w kategorii uzupełnienia i poszerzenia wiedzy, ale zarazem uproszczenia opisu i reguł gramatycznych.

Książka zarysowuje nową tendencję opisu gramatycznego, opartą na postulacie jednolitego kryterium, a zatem słuszną perspektywę badania i opisu języka. Widoczne są w niej zarówno elementy dydaktyczne, które spełnia m.in. jako kompendium gramatyki, ale również cechy specjalistycznej publikacji językoznawczej dzięki przedstawionej w niej teorii analizy lingwistycznej. Dodatkowym walorem są liczne uwagi konfrontatywne, które czynią zeń równocześnie atrakcyjny podręcznik akademicki.

Magdalena Szulc-Brzozowska
Katedra Językoznawstwa Germańskiego
w Instytucie Filologii Germańskiej KUL